

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון שצ"ג

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

מעשה שהיה

בור במשרד

טקס הדלקת הנרות במשרד של ר' חיים הסתיים זה עתה.

שכן מקפיד הוא ר' חיים לקיים מנהג זה כבר רבות בשנים. בכל יום מימי החנוכה, כשעה לאחר שכל העובדים כבר נמצאים במקום העבודה, מתאספים הכל אל חדר הישיבות של החברה.

שם ניצבת לה מנורה גדולה במרכזו של השולחן. סביב לה פרוסה מפה עליה ערוכה ארוחה דשנה.

ר' חיים נעמד ומדליק את הנרות ולאחר מכן מטיבים כל העובדים את לבם מהכיבוד שעל השולחן.

לאחר שכולם עזבו את החדר, נפנה ר' חיים לסדר אותו.

הוא אסף את שאריות האוכל אל תוך קופסא ופינה את הכלים המלוכלכים אל פח האשפה.

הוא אחז את המנורה הדולקת והעביר אותה אל צד החדר. בעוד שעה קלה הוא עומד לערוך כאן פגישה עם אחד מהלקוחות הגדולים ואין זה מתאים שהמנורה תדלק על השולחן בשעת הפגישה.

בעודו נושא את המנורה, הוא מעד מעט בהליכתו. המנורה שבידו הוטתה על צדה ומעט שמן מהנרות נשפך על הריצפה.

הוא עזב את החדר בשביל לקרוא לעובד ניקיון שינק את השמן מהריצפה.

בעודו תר אחריו, קרא לו אחד העובדים ושאל אותו אודות משהו בעסק. ר' חיים ענה לו.

כיון שהפסיק, נשכח כל ענין השמן שנשפך מליבו. הוא פנה למשרדו והמשיך בעבודתו.

...

קול חבטה קלה הגיע לאזניו של ר' חיים. הוא קפץ ממקומו ורץ לכיוון הרעש.

לעיניו נגלה יהודה, אחד העובדים, כשהוא שרוע על רצפת חדר הישיבות.

פשוט מאד. 'הוא החליק על השמן שנשפך שם' חשב ר' חיים 'וכל זה באשמותי. פשעתי ושכחתי לנקות את הריצפה.'

הוא פנה ליהודה ועזר לו לקום. הוא התנצל

פסקי דינים

דיני עשיית מזיק - ב' הרב חיים קאהן שליט"א

נזקי נתקל

כבר התבאר שהנתקל בדרך הילוכו ונפל והזיק אינו פושע^[1], וכן שנחלקו הראשונים בגדר הדין, שיש שכתבו שזה אונס גמור שאפילו אדם המזיק פטור^[2], ויש שכתבו שבנפילתו אינו אדם המזיק אלא חייב על עשיית מזיק, י"א שחיובו כעשיית בור^[3] וי"א כאש^[4], ויש שכתב שעל נפילתו חייב כאדם המזיק ורק פטור על מה שהזיק שלא מכוח נפילתו^[5].

נחלקו הראשונים במעביר חבית ונתקל ושרה אי נחשב פושע, יש שחילק שאם היה במקום מדרון אינו פושע ודינו כשאר נתקל אבל אם נתקל שלא במקום מדרון נחשב פושע וחייב^[6], אבל יש חולקים וסוברים שגם שלא במקום מדרון אינו נחשב פושע ופטור^[7]. אם פשע בעצמו כגון שנשא משא כבד מהרגיל הוא פושע וחייב^[8]. אלא שבסבל פטור מתקנת חכמים, שאם תחייבו ימנעו הסבלים מלהעביר משאות^[9].

לאחר שנתקל

כשנתקל ונפל ומוטל במקום שאחרים עלולים ליתקל בו ונכשל בו אחד והזק, תלוי הדבר, אם לא היה לו שהות לעמוד פטור^[10]. יש שכתבו שאף אם היה לו שהות להזהיר ולא הזהיר פטור שהיה טרוד בנפשו^[11], ויש שכתבו שאם היה לו שהות להזהיר, חייב^[12].

חיוב הנתקל כאדם המזיק או כבור

מאייר, אם היה לנתקל שהות לעמוד ולא עמד, יש שכתבו שדינו כאדם המזיק וחייב על נזקי גופו וכליו של הנתקל בו, כגון בגדיו^[13], ויש שכתבו שכיון שנפל מתקלה שהוא בור דינו כבור ופטור על כליו^[14].

היה לנתקל כלים או משא שנפלו עמו, אזי אם הפקיר מיד את הכלים ואחרים ניזוקו בו, פטור הנתקל כדין מפקיר נזקי לאחר נפילת אונס^[15], ואם לא הפקיר חייב הנתקל

כעל שאר בור^[16].

כמה שנתקלו בזה אחר זה

נתקל אדם ונפל ואז נתקל השני בראשון ונפל, ואז נתקל שלישי בשני ונפל, אם לא היה להם שהות לעמוד כולם פטורים. ואם היה להם שהות לעמוד ולא עמדו, אזי הראשון חייב בנזקי גופו של שני אם הזק בגופו של ראשון אבל לא אם הזק במשאו^[17], ויש

מי שנתקל בהליכתו והיה לו שהות לעמוד ולא עמד ונכשלו אחרים עליו, האם חייב לשלם את ההיזק

סוברים שגם אם הזק גופו של שני במשאו של הראשון ג"כ חייב^[18], אבל השני לכו"ע אינו חייב רק בנזקי גופו של שלישי אם הזק בגופו, אבל אם הזק במשאו של השני, אזי אפילו היה לו שהות להעמיד ולא הפקירם פטור השני על נזקי גופו של

השלישי שאומר לו שלא הוא חפר בור זה אלא נעשו מחמת הראשון שהפיל אותו^[19].

וכל זה כשהזק גופו של שני או של שלישי, אבל אם הזקו כליהם פטורים כיון שבור פטור על הכלים^[20].

מונח לרוחב הדרך

נפל הראשון והיה מונח ברוחב הדרך ונתקל אחד בראשו והשני בבטנו והשלישי ברגלו, אם היה לו שהות לעמוד חייב על כולם^[21], ויש שכתב שרק אם מונח באלכסון שהשני לא ראה את הראשון וכן השלישי לא ראה את השני חייב המונח על כולם אבל אם מונח האחד ברוחב הדרך שכל אחד ראה את שלפניו היה לו לזהר^[22], ויש שפירש בזה שאף כשמונח באלכסון המדובר שהיה לאחורונים גם שם שפני זה לא יכולים לראות את אלו שנפלו לפנייהם הגם שהירחוק הוא רק כפי ריחוק הראש מהבטן, והבטן מהרגלים^[23].

[1] ב"ק כ"ט א', שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים. [2] תוס' ב"ק ב' ב' ד"ה ושמואל, שזהו רק אונס כעין גניבה. [3] הבעה"מ (ב"ק שם י"ג א' מדפי הרי"ף). [4] רמב"ן במלחמות שם ובחידושו ב"מ פ"ב ב' ב' [5] נמוקי יוסף ב"ק י"ג א' מדפי הרי"ף, ועיין בנמו"ל ב"מ נ"א ב' מדפי הרי"ף שמשמעו כרמב"ן, והמחנה אפרים נזקי ממון ס"ו ה' כתב שסובר כרמב"א הובא בתוס' רבינו פרץ ב"ק כ"ז א', וצ"ע בדעת המחבר דבס"י שיע"ח סעיף א' כתב ע"פ רמב"ם ה' חובל ומזיק פרק ו' ה"א א' שנתקל שהזיק בגופו חייב נ"ש, ובס"י תי"ב סעיף ד' כתב נתקל ושרה הכד בשעת נפילה פטור שנתקל אינו פושע (ולדעת המלחמות יש ליישבו), ועיין ערוך השולחן סי' שע"ח סעיף ב' ג'. [6] טור סי' ד"ש סעיף א' ע"פ ב"מ פ"ב ב', וראה סמ"ע שם ס"ק א' וש"ך ס"ק א', ובסמ"ע סי' תי"ב ס"ק ו' ואולם המשפט שם. וע"ע ברמב"ן ב"מ שם. וחזון איש ב"ק סי' ד' ס"ק ח' ד"ה הוא. [7] דעת הרי"ף והרמב"ם פ"ג משכירות ה"ל ב' שלא חילקו, וע"י ס"ק א' [8]. טור סי' ד"ש סעיף ד' וזה גם הכונה בס"י תי"ב סעיף ד' כמש"כ החזו"א שם, וצ"ע לראב"ד בשיטה מקובצת ב"ק כ"ט א' שכתב [9]. שו"ע שם סעיף א' ע"פ רמב"ם שכירות פרק ג' ה"ל ד'. וראה פתחי תשובה סי' שמ"ו ס"ק א' משו"ת שבות יעקב שתקנה זו מוגבלת להעברת חביות שהוא מלאכה כבידה ונעשית עפ"י רוב ע"י עניים. [10] ב"ק ל"א א', סי' תי"ג סעיף א'. [11] ב"ק שם, כרבי יוחנן, סי' תי"ג שם, כדעת הרי"ף ב"ק י"ד ב' מדפי הרי"ף והרמב"ם ה' נזקי ממון פרק י"ג ה' ח', (וכתב הערוך השולחן סעיף ב' שכן עיקר לדינא). [12] רא"ש שם פרק ג' סי' ט' כרמב"י שם, ורמ"א שם [13]. טור סי' תי"ג בדעת הרי"ף ב"ק י"ד ב' מדפי הרי"ף, וע"ע סמ"ע ס"ק ב', וראה חזון איש ב"ק סי' ב' ס"ק ח' שאדם חייב לשמור גופו שלא יזיק, וע"ע בשיטה מקובצת ב"ק ל"א ב' ד"ה זה לשון ר"פ באה"ד [14]. רמב"ם נזקי ממון פ"ג ה"ל ט', רא"ש שם, סי' המשך ההערות בעמוד ב'

שדכנות - ב'

שאלה: משהו הציע לנו שידוך, ואנחנו רוצים להמשיך להתקדם עם השידוך הזה על ידי שדכן אחר, האם זה מותר, או שאנחנו מפסידים בכך?

לשדכן שהציע את השידוך?

תשובה: הדין תלוי בסיבה שבגללה אתם רוצים להמשיך על ידי שדכן אחר, כפי שיבואר. אם יש לכם חשש מוצדק שהשדכן שהציע לא יוכל להביא את השידוך לידי גמור, מותר להכניס שדכן אחר שלדעתכם כן יצליח בכך (שו"ת נודע ביהודה תנינא חו"מ סי' ל"ו). במקרה כזה, השדכן הראשון הוא המ'תחיל' והשני הוא ה'גומר', וכפי שנתבאר במאמר הקודם, יש לשלם ל'מתחיל' חלק מדמי השידוך (פתחי תשובה סי' קפ"ה סק"ג). אמנם אם השדכן המציע יכול גם לגמור את השידוך, והסיבה שאתם רוצים להכניס שדכן אחר היא בכדי לעשות טובה לשדכן השני, הרי אסור לעשות זאת, ולהפסיד לראשון.

יתירה מכך, לשדכן השני אסור להסכים להתעסק בשידוך זה, ואם הוא יעשה כך, הוא יהיה לכל הפחות בכלל 'עני המהפך' בחררה ובא אחר ונטלה הימנו, נקרא רשע' (סי' רל"ז סעי' א', ערוך השלחן אה"ע סי' נ' סעי' מ"ב. ב. זה התבאר בפירוט בגליונות שפ"ז-שפ"ח). ויש שכתבו שהוא יהיה גזלן מדרבנן, שהרי עני המנקף זיתים בראש הזית, כלומר קוטף זיתים ומפילם לארץ בכדי לקחתם, אם בא אחר ונטלם הרי הוא גזלן מדרבנן, אף שהעני לא קנה את הזיתים (סי' ש"ע סעי' ה'). ואף כאן, הראשון כבר התעסק בשידוך על מנת ליטול שכרו, והשני בא וגוזל ממנו את שכר עבודתו. ועוד יש בזה 'פסקת לחיות' (סי' קנ"ו סעי' ה'). שאסור לאדם לקחת מחבירו את פרנסתו, אף באופן של תחרות עסקית (ערוך השלחן שם, ופתחי חושן שכירות פ"ד הע' י', וראה בצל החכמה ח"ג סי' י').

מי שעבר ולקח שדכן אחר על פני השדכן הראשון כשהיה אסור לו לעשות כן, נחלקו הפוסקים כמה צריך לשלם לשדכן הראשון:

יש שכתבו שגם במקרה כזה השדכן הראשון אינו מקבל אלא כ'מתחיל', ואת השאר יקבל השדכן השני כ'גומר' (נודע ביהודה שם וערוך השלחן חו"מ סי' קפ"ה סעי' י"ב ואה"ע סי' נ' סעי' מ"ב).

אך יש שחילקו, שאם השדכן הראשון לא התעסק בשידוך, אלא רק הציע אותו מדעתו לצדדים, אזי דינו כאמור, שאינו מקבל אלא כ'מתחיל'. אך אם הוא כבר התחיל להתעסק בשידוך לבקשת אחד מהצדדים, הרי הדין שמגיע לו כמעט כל שכר השדכנות, כפי שיבואר.

נתבאר כבר כמה פעמים, שתשלום דמי השדכנות הוא או מטעם 'פועל', או מטעם 'נהנה', וזה תלוי בצורה שבה נעשה השידוך: אם השדכן פעל מעצמו, התשלום הוא מדין 'נהנה', כפי שיעור ההטבה שקיבלו מפעולתו, אך אם פעל לפי בקשת אחד הצדדים, הרי הוא 'פועל' של זה שביקש ממנו להתעסק בשידוך, והתשלום המגיע לו הוא כתשלום לפועל (חו"מ סי' קפ"ה סעי' י' וביאור הגר"א חו"מ סי' קפ"ה סקי"ג וסי' רס"ד סקי"ג. ויש שכתבו שאף אם השדכן התחיל מעצמו, אם אחד הצדדים ביקש ממנו להמשיך ולהתעסק בזה, הרי מעתה הוא 'פועל'. ראה שו"ת להורות נתן חלק י' סימן קכ"ב, ויש לדון בזה).

והנה הכלל הוא בהלכות שכירות פועלים, ש'תחילת מלאכה' הוא קנין בין בעל הבית (המעסיק) ובין הפועל, ומשעה שנעשה קנין זה, אין בעל הבית יכול לחזור בו מהסכם השכירות, ואם יחזור בו - מחוייב לשלם לפועל את כל שכרו, אלא שמנכה לו כפי שווי ההנאה שנהנה הפועל מכך שהוא אינו צריך לעבוד בפועל ('פועל בטל'). אך אם בעל הבית חזר בו מחמת אונס, כלומר שאינו יכול להמשיך לשכור את הפועל, מסיבות שאינן בשליטתו, אינו משלם לו אלא לפי מה שכבר עשה (ראה חו"מ סי' ש"ג סעי' ב'). ולכן, אם כבר התחיל השדכן להתעסק בשידוך לפי בקשת אחד מהצדדים, הרי דינו כ'פועל' של אותו צד, ואינו יכול לחזור בו ולקחת שדכן אחר, ואם יעשה כן, יצטרך לשלם לשדכן הראשון כמעט את כל שכרו (שו"ת אגרות משה חו"מ סי' מ"ט, ותמה על הנוודע ביהודה הנ"ל, שמשמעות דבריו לפטרו בכל ענין [אמנם יש סוברים שכל דין התחלת מלאכה שייך רק בשכיר יום ולא בקבלן] (ראה מחנה אפרים - שכירות פועלים סי' ד-ה, אבני נזר חו"מ סימן נ"ב ונחל יצחק סימן ל"ט סעיף י"ז), ושדכן הרי הוא קבלן, ולא שכיר יום)).

המשך ההערות מפסקי דינים

ת"ג סעיף א', ערוך השולחן סעיף א'. (אמנם נחלקו הראשונים בנתקל בפשיעה האם הוא אדם המזיק או שבכל אופן הוא רק בור). [15] סי' תי"ב סעיף ד'. ואם הפקיר לאחר שהיה לו פנאי לסלק, ראה גליון שצ"א ליד הערה 22-21. [16] שם, וראה להלן בנזקי שני ושלישי. [17] רמ"א סעי' ב' עפ"י שיטת הרא"ש והטור וראה סמ"ע ס"ק ה', והטעם כדיון דנתקל לאו פשיעה הוא דיינו אם ניתן על גופו תורת בור ולא על משאו. [18] דעת המחבר שם. [19] סי' תי"ג סעי' ב'. ועיין חזון איש ב"ק סי' ד' ס"ק ה' האם חייב הראשון או השני על משא השני אחר שהיה שהות לסלקם. [20] סי' תי"ג ס"ו א'. [21] ב"ק ל"א א', שם סעיף ג'. [22] רמ"א שם, הרא"ש שם סי' ט', סמ"ע ס"ק ז'. [23] ערוך השולחן שם סעיף ז'.

והסביר לו את מה שקרה.

- הנה לך כרטיס האשראי שלי. לך וקנה את כל הבגדים שלך שנהרסו מהשמן - דברי ר' חיים ליהודה.

בהמשך היום, התפנה יהודה לחשוב מעט על מה שקרה.

'שמא ר' חיים אינו חייב לשלם לי על מה שקרה? מדוע נטלתי את כרטיס האשראי שלך? עליו לשאול רב לפני כן.'

עוד הוא ממשיך בעבודתו ומחשבה נוספת התעוררה במוחו.

'אף אם נניח ור' חיים חייב לשלם על הנזק, מהו מחירם של בגדיי המשומשים? האם הוא צריך לשלם לי מחיר של ביגוד חדש?'

...

מתוך 'קו ההלכה' (גליון שד"מ):

ראשית עלינו ליתן את הדעת ולהגדיר מחמת איזה חיוב 'מזיק' אנו באים לדון. הרי אין זה 'אדם המזיק', שהרי אף אחד לא הזיק בידים את בגדיו של יהודה.

במשנה (בבא קמא דף ב' ע"א) שנינו כי אחד מאבות הנזיקין הוא 'בור'. דהיינו, שהניזק נתקל במזיק.

המזיק אינו הולך אל הניזק, הוא עומד במקומו, והניזק בא אצלו. בור הוא כל תקלה שנמצאת בבעלותו או שיצר אותה.

במקרים אלו חייב הבעלים/היוצר בתשלומי נזק שלם (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ת"י סעיף א').

כך גם לנידון דידן, בעל הבית, ר' חיים, הוא בעליו של המזיק/הבור, וחייב באחריותו (הוא או פועלו - ראה בסימן ת"י סעיף ד' וסעיף ל' שתלוי בנסיבות הענין). כיון שאין לו רשות להניח את הריצפה משוחה בשמן באופן זה בלי שלט או קונסו כיון שאין הבור ניכר (ראה סימן ת"י סעיף ט').

אלא שיש לדון מה דינו של בור המונח בתוך רשותו של אדם, במשרדו, והניזק בא אצלו ברשות.

שהרי רשאי יהודה להיכנס למשרד ולעבודתו (ראה ערוך השלחן סימן ת"י סעיף ד', פתחי חושן - נזיקין פרק ז' הערה י"ד ואבן האזל - נזקי ממון פרק י' הלכה י"א).

ואף אם ננקוט לחייב כהאי גוונא, בנידון דידן פטור בעל הבית.

גזירת הכתוב היא לחייב רק על נזקי אדם או בהמה. אך פטור בעל הבור על נזקי כלים (סימן ת"י סעיף כ"א). כל שאינו בעל חי וניזוק בבור, פטור בעל הבור.

יש מי שכתב לחייב אף על נזקי כלים בבור לשלם בכדי לצאת ידי שמים (ברכת שמואל - בבא קמא, סימן ב').

אחרים נחלקו וכתבו שמכיון ופטור מגזירת הכתוב, פטור הוא אף מלצאת ידי שמים (מנחת שלמה - בבא קמא סימן כ"ט אות ד'. וראה חזון איש - בבא קמא סימן ב' סק"ז שנסתפק בכך. ועיין עוד בשו"ת מהרש"ם - חלק ב' סימן קל"ח מה שכתב על פי דברי התוס' בחולין דף ק"ל ע"ב).

מכל מקום, כיון שרוב בני אדם מבינים שיש חובה מוסרית לפצות אף על נזקי כלים בבור, רשאי יהודה ליטול את הפיצוי מיד בעל הבית, ר' חיים, כל שלא אמר לו שחייב לשלם לו מדינא.

לגבי הנידון השני מהו מחיר הפיצוי בהתחשב בכך שהבגדים היו משומשים, ראה 'קו ההלכה' בגליון ר"ג שעל המזיק לשלם כמה נפחת שווי של הרכוש.

אמנם בזמנינו קשה מאוד לשום שיווי של חפצים אישיים משומשים ושעל כן יתפשרו ביניהם. אמנם, כאמור, בנידון דידן בעל הבית אינו חייב מדינא מאומה.